UNA ANTOLOGIA PER A L'ANY ESPRIU

(Antoni Prats: *Salvador Espriu. Poemes i narracions (Antologia)*, Bromera, Alzira, 2012)

Carles Barquero Genovés

No és tan habitual que una editorial valenciana done a impremta una antologia sobre l'obra d'un autor de l'altra banda de la Sénia. Així i tot, Bromera ens hi ha acostumat amb la seua col·lecció «Els nostres clàssics», on hem vist aparéixer darrerament edicions molt acurades d'autors com Joan Maragall, Narcís Oller o Santiago Rusiñol. En una època com la nostra en què el partit governant encara fa malabarismes per no reconéixer l'evidència, l'exercici de la normalitat és tot un exemple, més aïna si va acompanyat del saber fer filològic.

El centenari del naixement de Salvador Espriu (Santa Coloma de Farners, 1913 – Barcelona, 1985) esdevé en aquest cas el pretext perfecte per a l'edició que ens ofereix Bromera, i que mira d'acostar l'autor de Sinera a un públic, el valencià, que, en línies generals, n'és un gran desconeixedor.

El primer que sorprén d'aquest recull és el pes que hi té la prosa, l'espai reservat a la qual supera fins i tot les pàgines dedicades al vers. Pot resultar estrany perquè Espriu ha passat a la tradició literària sobretot com a poeta, però no ho és tant considerant el caràcter divulgatiu de l'antologia, que s'inclina per oferir-ne una panoràmica general. D'altra banda, tal com recorda Antoni Prats, antòleg i autor de l'edició crítica, Espriu va conrear la poesia de forma tardana, ja que els primers llibres que publicà, en la línia de la cultura clàssica de què era gran amant, els va fer en prosa.

Salvador Espriu

Poemes i narracions
(Antologia)

Espriu, 100 anys

Introducció i antologia: Antoni Prats

ELS NOSTRES AUTORS

bromera

En paral·lel, trobem en falta en el recull algun fragment d'obres primerenques d'Espriu com ara *Laia* o *El Doctor Rip*. No es tracta, però, de cap contradicció respecte al caràcter divulgatiu i didàctic que preval en la tria d'Antoni Prats. Com aquest mateix s'encarrega de fer veure en l'apartat adient, l'antologia dóna preferència clara als textos acabats i evita, així, la inclusió de fragments d'obres majors. Es tracta, al nostre entendre, d'un criteri summament encertat: d'una banda, és cert que el lector es perd un cert angle de la panoràmica de l'obra espriuana; d'altra banda, juga al seu favor el fet que, més per tractar-se de prosa, el fet d'incloure només textos complets redunda en que hom puga capir-ne tot el sentit. Incloure en una antologia un capítol espars d'un llibre argumental, com una novel·la, sol provocar en qui llig una certa confusió; en el cas d'Espriu, l'obsessió per l'arredoniment i el poliment exquisit dels textos fa entendre més encara que mirem de gaudir-lo en la totalitat de la seua expressió, i no pas mutilat.

El lògic protagonisme dels textos petits que se'n deriva té, a més, l'avantatge d'oferir-nos un tast més exhaustiu d'obres no massa conegudes de l'autor que han sortit perjudicades per la sort editorial. L'antologia, així, rescata petits textos bellíssims dels quals, des del nostre punt de vista, en sobresurten dos: *Miratge a Citerea* i el conte *Tres sorores*, inclòs al llibre *Les ombres*.

Miratge a Citerea té l'aparença d'una petita novel·la i participa de la tècnica de l'apòcrif. Espriu s'hi disfressa de descobridor del talent literari d'una jove novícia, Carlota, enamorada en secret de la seua professora de literatura, Maria de Llodio. La narració, articulada seguint la forma d'un suposat dietari, ens submergeix en el periple d'un amor homosexual. La temàtica i el freqüent recurs al somni i a allò subconscient subratllen la modernitat d'aquesta obra:

> L'elefant del somni ens ha passejat quietament a través de la jungla. Els baobabs mil·lenaris brillaven a la llum de la lluna. Tarzan i jo ens hem besat fins a defallir sota la pau de la nit. Ja arran de l'alba, Maria de Llodio ha aparegut, vetlladora. Al meu manament, l'elefant ha trepitjat el cos fràgil, i he sentit com l'espetec dels ossos esclafats s'escampava en ones sonores per tota la pell de l'elefant. Després, en tombar el cap, he vist com floria al lloc del martiri una pila d'anemones, d'orquídies o d'assutzenes, no ho sé.

L'habilitat que Espriu demostra en el reflex de sentiments i del món interior des d'una perspectiva psicologista la veiem també quan, en altres relats, aplica a la realitat més immediata la visió deformant o caricaturesca que heretà dels dibuixos i aiguaforts de son pare i que revela retrats humorístics i alhora entranyables de personatges com les germanes Ginebredes, protagonistes del conte *Tres sorores*. No costa massa reconéixer el món mític de Sinera en aquest àmbit quotidià i intrahistòric de personatges domèstics. El relat sobre aquestes dues germanes, velles, abandonades i sumides en la pobresa i el menyspreu resulta commovedor i alhora divertidíssim. Les descripcions, resoltes en tres pinzellades, són magnífiques, com ho és l'ús de l'adjectivació, que emprada amb gran mestria, activa totes les possibilitats expressives del llenguatge:

> Quan les visitava, la senyora Magdalena els regalava trossos de roba molt sargida, algun dolç farinaci, peces de vaixella escostronada, essències barates en ampolletes de mostra, sabó escantellat i escalabornat. Les germanes Ginebredes rebien la mescla d'ofrena i ofensa amb benediccions barroques, escarafalloses d'agraïment, amb l'esperança d'obtenir, potser algun dia, una mica de caritat més positiva.

L'última sorpresa per als no iniciats en l'obra espriuana, o per aquell que n'ha tastat només les edicions de poesia, és el llibre *Les roques i el mar, el blau*. En origen, consta de cent proses al voltant de temes mitològics que l'autor capgira, glossa o parodia, segons els casos. Antoni Prats n'ha elegit per aquest recull una mostra ben representativa que deixa clar que Espriu era mestre en les proses de curta extensió, potser perquè eren les que li permetien exercir amb més comoditat la proverbial dèria de corregir i llimar els textos, potser perquè li permetien el lirisme i la perfecció formal que caracteritzen tots els seus escrits i que emparenten aquests petits bocins amb la seua obra lírica.

Ja hem dit adés que Espriu no va començar per la poesia, malgrat que el públic lector el conega sobretot com a mestre d'aquest gènere. En alguna ocasió, l'autor de Santa Coloma va confessar que la tria de la lírica com a vehicle d'expressió vingué en gran mesura condicionada per les circumstàncies polítiques del franquisme. L'autor mateix ho declarava així en una entrevista:

> ...els versos la censura se'ls mirava poc, si és que se'ls arribava a mirar, i si se'ls miraven no els entenien... per això em va semblar que hi havia determinades coses que no podia expressar en prosa. [1]

No és aquesta, però, l'única explicació plausible: Josep Pla, com ens recorda Antoni Prats, considerava que la centralitat que tenia l'estil en Espriu havia tingut un paper cabdal en el seu pas de la prosa a la lírica:

> ...al capdavall, la manera de fer d'Espriu, cada volta més primmirada, no s'adeia pas amb la de l'escriptor del *roman fleuve*. Continuà tota la vida, però, escrivint –i reescrivint– de tant en tant narracions breus, sempre amb gran cura d'estil. [2]

L'antologia de Bromera divideix l'obra lírica d'Espriu en dos grans cicles, el de la *finitud*, aglutinat al voltant del tema de la mort, i el de la *col·lectivitat*, on la literatura depassa els límits de l'angoixa del jo per acostar-se al nosaltres amb un missatge no tan metafísic com ideològic o messiànic. Paradoxalment, i malgrat aquesta bipartició en tot cas discutible, l'edició d'Antoni Prats transmet la idea que els límits entre aquests dos grans blocs temàtics són, sovint, ben difusos. Així, en *Cementiri de Sinera*, obra que podem adscriure al cicle de la finitud, llegim versos on es traslluu una clara preocupació pel país:

> Claror d'abril, de pàtria
> que mor amb mi...

Unes pàgines més enllà, dins el mateix llibre, ens sobta d'igual manera la simbologia de la pàtria com una casa ancorada en la nit del franquisme:

> Avui cau nit de fosca
> damunt la meva casa

I és que el tema de la mort, essencial com hem dit adés en l'obra poètica espriuana, també s'estén a Catalunya, el país moribund, la pàtria que mor… En eixe sentit, les perspectives polítiques i de redreçament nacional que hom podia albirar en una data com 1946, any d'escriptura

[1] Fem referència a l'entrevista que Espriu va concedir al programa *Identitats*, de la TV3, dirigit i presentat per Josep Maria Espinàs, i que va ser emesa el 2 de gener de 1985, pocs dies abans de la mort de l'autor.
[2] Introducció, pàgina 24.

de *Cementiri de Sinera*, no devien ser, de fet, gaire promissòries, i en la preocupació del poeta per la pròpia mort i per la dels difunts volguts hi ha també, com un cercle concèntric més, la d'un món que s'esfondra. Els anys alegres de la joventut havien coincidit per a Espriu amb l'efervescència política i cultural de la República i del govern de Macià i Companys. La victòria feixista no sols fou un colp de maça en aquell paisatge de perspectives esperançadores en allò polític i en allò nacional, també fou coetània de la mort del pare del poeta i del seu gran amic Bartomeu Rosselló-Pòrcel, i vitalment va coincidir amb la fi de l'etapa universitària, car Espriu feia els vint-i-sis anys el 10 de juliol de 1939. Només si entenem aquest cúmul de tètriques coincidències sabrem entendre que tampoc en la seua obra el tema de la mort va tan separat del polític.

També en contra de la divisió en dos blocs de l'obra d'Espriu podem dir que poemes tan simbòlics i tan clarament al·lusius a la col·lectivitat nacional com el famós *Assaig de càntic en el temple* pertanyen a llibres de l'anomenat cicle de la finitud, i fins i tot en *Les hores*, que té la mort com a tema, podem llegir versos com aquests:

> Però lluny, pels camins de l'aire i de la mar,
> pel batec de la sang amb un continu plany,
> em crida el gran dolor de la terra que estimo.

La presència de la mort, abassegadora i perenne, s'analitza en els poemes d'aquesta edició de diverses maneres que Antoni Prats, amb cura exquisida, fa ben paleses: d'un costat tenim l'enyor dels éssers volguts, retratats en petits quadres evocadors de gran simplicitat i bellesa, com ocorre en aquest poema, *Les roses recordades*, dedicat a la mare:

> ...ella venia, sempre
> olorosa, benigna,
> amb les flors, i tancava
> fora, lluny, la sofrença
> del pobre drac, i deia
> molt suaument els nostres
> petits noms, i ens somreia.

Al costat d'aquest enyor tenim també, però, la preocupació pel vertigen que aporta la mort individual, la mort pròpia, que en alguns

llibres com ara *Final del laberint* guanya un matís místic i en altres assoleix un registre solemne, quasi en diríem marmori, com en aquest poema de *El caminant i el mur*, tan bell que no podem resistir-nos a transcriure ací:

Mira que passes sense saviesa
pel vell camí fressat, tan sols un cop,
i que la veu de sobte cridarà
el secret nom que porta en tu la mort.
No tornaràs. Recorda, no t'apartis,
mentre fas via, del que tan senzill
és d'estimar: aquest blat i la casa,
el blanc senyal de barca dins el mar,
el lent or de l'hivern ajaçat a les vinyes,
l'ombra d'un arbre damunt l'ample camp.
Oh, sobretot estima la sagrada
vida de l'arbre i la remor del vent
a les branques que s'alcen vers la llum!

Per concloure, cal fer menció del poemes de l'anomenat cicle de la col·lectivitat, en especial dels de *La pell de brau*, possiblement el llibre d'Espriu més llegit i editat. La selecció que en fa l'antologia és, en aquest punt, ben encertada: els poemes que s'hi mostren destaquen per haver resistit el pas del temps i els canvis polítics. Són, a dia d'avui, textos que mantenen idèntic vigor crític. Ho comprovem en aquest poema, el XXIV, que ara en els nostres dies, quan la imatge dels polítics es troba gairebé més deteriorada que mai, cobra una insospitada vigència:

Si et criden a guiar
un breu moment
del mil·lenari pas
de les generacions,
aparta l'or,
la son i el nom.
També la inflor
buida dels mots.

Què no podrien dir certs sectors socials d'avui dia que es trobarien també perfectament representats i vindicats en aquest mateix poema, quan uns versos més enllà del text anterior Espriu sembla adreçar-se

de nou als polítics i els etziba aquestes clares paraules, que tots els representats electes del poble haurien de gravar-se al front:

> El desvalgut
> i el que sofreix
> per sempre són
> els teus únics senyors.

No podem acabar aquesta ressenya sense parlar de les dues vessants del llibre, la selecció i l'aparat crític. Pel que fa al primer aspecte, cal afegir a tot allò dit la lògica tendència de l'antòleg a obviar els poemes més obscurs i a centrar-se en aquells que resulten més planers i entenedors perquè el lector no especialitzat ni avesat a l'obra de l'autor de Santa Coloma puga endinsar-s'hi amb garanties de poder comprendre el que es llig. És una conseqüència lògica del caràcter divulgatiu d'aquesta col·lecció «Els nostres clàssics» de Bromera, que pensa també en un públic lector jove i adolescent i que, de fet, orienta alguns dels seus títols (com la molt acurada *Les veus del temps*) a l'àmbit escolar. Com ocorre en les antologies ben fetes, en aquesta hom pot passar de pàgina en pàgina sense sensacions notòries de discontinuïtat i entenent el que se'ns ofereix com un únic discurs poètic.

La introducció contribueix força a aplanar les possibles dificultats: és clara, molt ben organitzada i ben documentada; a diferència de moltes altres introduccions crítiques, pensa més en el lector que en la mostra unilateral i gratuïta d'erudició a la qual tendeixen molts antòlegs: es nota en molts detalls com en l'ús racional de les notes a peu de pàgina, en el llenguatge senzill, en l'extensió prudent (a penes cinquanta pàgines), en la clara i molt didàctica divisió en apartats o en la moderació de la citació bibliogràfica. Llegint les pàgines preparades per Antoni Prats el lector té l'agradable impressió de sentir-se acompanyat per un guia didàctic i amable, i no pas eixa sensació feixuga de classe magistral que copsem en molts estudis filològics.

Convidem el lector, doncs, a submergir-se en aquest recull de poemes. En una època com la nostra, presidida per la literatura ràpida i barata dels *best-sellers* i per un públic que busca cada vegada més la sorpresa argumental i que, per desgràcia, menysprea la vàlua del treball estilístic, aquest llibre és un bon antídot contra la mediocritat. En la lectura, ací i allà, espigolem petites joies, detalls que combinen la bellesa estilística i l'eficiència descriptiva: "Divaguem pel jardí, un jardí

de roses (místiques, naturalment) presidides pel desmai central d'una palmera". O una mica més endavant: "Prades de Galícia, esquelleria remota entre les pomeres"; "M'envelleixo en el llarg esforç / de passar la rella damunt els records", diu en un dels poemes del *Llibre de Sinera*. I es tracta només d'alguns exemples entre els molts –moltíssims– que ens ofereix aquesta edició. Com tota antologia, aquesta hauria de ser només el pretext iniciàtic per fer el següent pas cap a la coneixença d'un gran mestre com Espriu.